

Hansakauppiaiden haamujen tiet kulttuuri-kerroksesta korkeakulttuuriksi

Mervi Suhonen

Johdanto

Luolamies heiluttaa kivikirvestä. Esihistorian näyttämöllä on miehiä, naisia, alistettuja, vaikutusvaltaisia, pelottavia, sympaattisia. Artefakteihin ja muinaisjäänöksiin liittyy lukemattomia stereotyyppioita. Kaikkein tieteellisimminkin tuotettu esihistoria on yhdistelmä tieteellistä tulkintaa ja epätieteellisiä mielikuvia. Millainen on asiantuntija-vastuumme?

Yleisölle arkeologista tietoa tarjoillaan monenlaisina annoksina. Tarjolla on sekä kynttilänvalossa hopealautasilta nautittavia menneisyystiedon juhkakattauksia että pikaisesti haukattavia tietohampurilaisia. Oma ideaalini on basaari, josta jokainen voi valita itselleen oleelliset ainekset ja käyttää niitä itse valitsemissä reseptien mukaan.

Arkeologin erityisosaamisen ydin on materiaalsen kulttuurin lukemisen taito ja sen monitasoisuuden tunteminen. Soveltuvatko taitomme myös nykypäiväisen materiaali-vyöryn ymmärtämiseen?

Katson tieteenalaamme ja sen suhteen uteliasta yleisöä Turun kaupunkiarkeologiasta käsin. Jo tähän mennessä on kaivettu tuhansia kiloja materiaalia, joka on jäänteinä vilkkaasta kaupasta keskiaikaisen kaupungin toreilla ja puodeissa. Tietomme hansakauppiaista ovat melko häilyviä ja stereotyyppiantäyteisiä. Silti niitä on rohkeasti tarjottava turkulaisille, Turussa vieraileville ja

Turun ulkopuolelle. Parhaimmillaan arkeologinen tieto on kiinnostava kulttuurituote.

Arkeologia on yhteiskuntatiedettä ja luovaa humanistista työtä. Näiden yhdistelmänä se on tarkkailevaa menneisyyden kulttuurien tutkimusta ja osallistuvaa nykyaikaista kulttuuritoimintaa. Puheen-vuoroni on sikermä ajatuksia arkeologiasta suomalaisessa kulttuurielämässä. Arkeologian itsetutkiskelukeskustelun kestoaihetta koskettaessani korostan antoisan alamme energiapotentiaalia. Näen meidät antavana osapuolena. Kolikon toinen puoli on resurssiemme puute, mutta se jääköön nyt käänntöpuoleksi.

Aarnikotka

Turun keskiaikaisen Mätäjärven korttelin kaivausaineistosta tehtiin kirja, joka oli käännekohta sekä tutkimushistoriallisesti että Turun historiaa harrastaville. Monitieteisen projektin julkaisu on vankasti tieteellinen, mutta myös monilukijakuntainen ja vieläpä kaksikielinen (Turun Mätäjärvi – Mätäjärvi i Åbo 1989).

Kymmenen vuotta myöhemmin, vapusta joulukuun 1998 olin itse mukana Mätäjärven korttelin pohjoisosassa pelastamassa ja tuhoamassa keskiaikaa Åbo Akademin päärakennuksen tontilla. Uudisrakennus osoitteessa Hämeenkatu 13 on nimeltään

Gripen eli Aarnikotka. Sen perustukset laskeutuivat tiede- ja kulttuuripoliittisen keskustelun ytimeen ja siivet hipoivat laintulkinnan rajoja. Osa kulttuurikerroksesta kaivettiin ja dokumentoitiin yksikkökai-
vauksena, loppuosa käsiteltiin maamassana, josta vain poimittiin löydöt talteen. Pelastus-
kaivauksen pinta-ala: 1200 m², syvyys: 4 m, maa- ja rakenneyksiköitä: 1100, arkeologeja: 7, kaivajia: n. 20-50, Turun maakuntamuseon kenttätöyöaika: 8 kk, jälkityöaika: 11 kk x 7, artefaktien määrä: tuntematon, osteologinen aineisto: n. 6000 kg, dendrokronologisia ajoituksia (marras-kuuhun 2005 mennessä): 120 kpl. Numerot ovat suomalaisittain vaikuttavia, mutta eivät enää läheskään niin hätkähdyttäviä kuin muutama vuosi sitten. Turun vanhimmissa kortteleissa on 2000-luvun alussa kaivettu satoja kulttuurikerroskuutioita. Toisin kuin syystalvella 1998 kaivinkonetta ei ole enää tarvinnut käyttää muuhun kuin pintamaan poistoon, mutta edelleen lapiotyötä varjostaa korkean arkeologisen etiikan ja muinaismuistolain pragmaattisemman tulkinnan välinen ristiriita.

Åbo Akademin päärakennuksen tontin kaivauksesta tiedottivat maakuntamuseon lisäksi muutkin, omatoimiset tahot. Viidakkorumpu soi ja tiedotusvälineet tekivät omia johtopäätöksiään. Gripen-talon rakennuttaja, Stiftelsen för Åbo Akademi pysyi julkisuuden paineesta huolimatta alkuperäisissä suunnitelmissaan. Rakennusprojektin aikataulun radikaali venyttäminen olisi ollut sietämättömän kallista ja vaikeaa! Tuiki tarpeellista toista arkeologista kenttätöykautta ei siis tullut eikä lommo kulttuurisäätiön kyljessä estänyt kulttuuri-perinnön vahingoittamista. Kenttä-töiden viimeisinä talviviikkoina syntyneen vahingon määrää ja laatua on jälkikäteen mahdotonta arvioida, ja se on suhteutettava myönteisiin saavutuksiin. Kaikesta huolimatta saatiin talteen mitä monipuolisin ja valtaosin erittäin hyvin dokumentoitu aineisto (SKAS-lehti 1999).

Suomen Akatemia on rahoittanut Aarnikotkan alta pelastetun keskiajan materiaalisen kulttuurin tutkimusta vuodesta 2001 alkaen. Tutkimusprojektit Kylästä kaupungiksi (TY / Arkeologia ja TMM 2001-2003) ja Liikkeellä keskiajassa (TY / Arkeologia 2004-2006) ovat mahdollistaneet muutamien aineistoryhmien perustutkimuksen ja antaneet Mätäjärven korttelin keskiaikaisen elämän tulkinnalle myöätäultä. Artikkeleita ja opinnäytteitä on valmistunut, mistä niiden kirjoittajat ansaitsevat suurkiitoksen ja –arvostuksen (valikoima viitteitä tämän artikkelin lähdeluettelossa). Osa suurista suunnitelmista on silti edelleen vain suurta illuusiota. Konservointi, analyysit, synteetit ja julkaisut odottavat tekijäänsä, tekijät odottavat rahoitusta.

Uuden Ajan Hansaliitto on Itämeren piirin kaupunkien yhteistyöverkosto, jossa edistetään matkailua ja muuta vastavuoroista yritystoimintaa, kulttuurivaihtoa yms. jäsenkaupunkien välillä (www.hanse.org). Kesäkuussa 2004 Uuden Ajan Hansapäivät rantautuivat Aurajoelle. Turun linnassa avattiin arkeologinen näyttely Got Wolde – Jumala suokoon (Elämää hansa-ajan Turussa 2004). Näyttely oli puristettu yhteen käytävätilaan ja yhteen näyttelysaliin. Esillepano-arkkitehtuurissa noudatettiin muutamia varsin nykyaikaisia ratkaisuja, mutta näyttelyn sisältö oli erittäin perinteinen. Kerrottiin, miten keskiajalla syötiin, juotiin, pukeuduttiin ja pelattiin. Vitriinien kiilto oli ristiriidassa sen kanssa, mikä itseämme eniten kiinnostaa. Välittykö Kristus-aiheisesta meripihkariipuksesta kristillistymisen kipeys tai kertooko shakkinapularivi jotakin kaupunkilaiselämäntavan muotoutumistryskyistä? Esinepaljouden konservointi ja kuvailutekstien suunnittelu oli kuitenkin mittava urakka, johon itekin osallistuin. Enempää ei ollut kohtuullista vaatia eikä välttämättä tarvinnutkaan: yleisö kiitti.

Saman kaivausaineiston parhaat palat ovat saatavilla myös kuvakirjana. Se tehtiin nimenomaan yleistajuiseksi lahjakirjaksi,

jossa visuaalinen viesti on tärkein eikä arkeologista tietoa lähdekritisoida (Aarnikotka 2004). Kaikkein kauneimmat esineet, mm. Itämaan tietäjien nimillä kuvioitu kultasormus, ovat olleet jo useita vuosia näytteillä Gripenin ala-aulassa.

Åbo Akademin päärakennuksen pihamaa oli suursavotta näkyvällä paikalla. Kaivauksena, tutkimushankkeena ja tiedonvälitystehtävänä se ei silti oleellisesti poikennut muista kaivauksista. Arkeologian moninaiset tehtävät edellyttävät kulttuuri-poliittista osaamista ja haluamista riippumatta siitä, onko aineisto suuri vai pieni, kivikautinen vai keskiaikainen, kaupungissa tai korpiseudulla.

Äänetön ja äänekäs tieto

Arkeologi lähestyy tutkimuskohdettaan varovasti, kuulostellen. Muinaisjäännösten etsiminen edellyttää maisemaan eläytymistä, kaivauskerrosten erottaminen niiden varoista tunnustelua ja löytöjen talteen poimimiseen tarvitaan herkeämätöntä tarkkaavaisuutta. Maasta nousee massoittain tietoa, jonka tietosisällöstä on vielä siinä vaiheessa viisainta pysyä vai. Harva projekti järjestää jälkityötiedotustilaisuutta, jossa esiteltäisiin keskeneräisiä tietokantoja, puhdistamattomia löytöjä tai kaivauskertomuksen luonnosta. Siihen ammatti-etiikka ei anna lupaa.

Jälkityöt palvelevat museolaitoksen sisäistä logistiikkaa ja luovat menneisyyteen länsimaista akateemista järjestystä. Aineisto fragmentoidaan arkistoihin ja varastoihin, joista se on periaatteessa kenen tahansa saatavilla. Ilman arkeologikoulutusta kaivausraportit ovat kryptistä luettavaa eivätkä löytölaatikoiden salaisuudet avaudu. Arkeologinen dokumentaatio on vaitonaista tietoa, mutta ammattilaiskuulokkeilla kuunneltuna se voi kertoa suuria tarinoita.

Maalöytövarastojen ja tietokantojen valtava tietopotentiaali mainitaan useimmiten konditionaalissa: aineistolta voisi kysyä vaikka mitä. Opinnäytejärjestelmä takaa sen,

että tietokokonaisuuksien muovaamiseen tartutaan tarmokkaasti, vaikka toive tukevasti rahoitetusta tieteellisestä tutkimuksesta jää yleensä auvoisaksi kangastukseksi.

Graduntutkijat ja tohtorinteeilmät kuis-kailevat keskenään dispositioista ja epävarmuus on ylimmillään. Tieteellisestä kirjallisuudesta ja esitelmätilaisuuksista tieto välittyy toivottavasti selkeämmin sanoin ja normaalein äänenpainoin. Hyvä tieteellinen keskustelu on moniäänistä. Volyyymi vaihtelee, mutta muminaa ei kaivata ja karjuminen vain kauhistuttaa kuulijoita.

Tieteen kieli on ja sen pitääkin olla monitasoista ja monipolvista. Popularisoiva kirjallisuus ja näyttelytoiminta ovat yleisön kurkistusreikiä tiedon syvyyksiin. Näyteikkunat eivät kuitenkaan riitä, jos katseet eivät käänny niihin. Postmarkkinataloudessa, jossa kaupantekoilmasto on lämmennyt huomiotaloudesta ja jossa tiedon tulvalle rakennetaan ubiikkitalouden keinoin, arkeologienkin on pakko huutaa tai puhua siten, että kertojan ja kuulijan välille syntyy langaton yhteys.

Arvostan pedagogisesti taitavia arkeologeja. Kysymysten kuuntelemisen, vastausten muotoilemisen ja laadukkaan kirjoittamisen osaaminen ovat kulttuurintutkijan työvälineinä vähintään yhtä oleellisia kuin lapio ja takymetri. Mitä avoimemmin sen hyväksymme, sitä menestyksellisemmin tiedotustehtävä on osa arkeologian vakiotoimintaa. Tiedon jakamiseen tarvitaan sisällön ja välineiden tuntija, joka tarvitsee työrauhan ja työstään asiallisen korvauksen. Kesällä 2005 Turun tuomiokirkon edustalle avatut kolme kurkistusreikää kulttuurikerrokseen kiehtoivat monenlaisia utelaita. Ei tarvinnut kysellä, miten kulttuurinkuluttajat tavoitetaan, muttei ollut yhdentekevää, mitä heille tarjotaan (Varhainen Turku –hanke, ks. www.turku360.fi).

Kaksi miljoonaa lähes tutkimatonta vuotta

Suuri yleisö saa arkeologialta kaksi miljoonaa rikasta kulttuurin vuotta. Valtaosa nyky-eurooppalaisista pitää todennäköisenä tai totena, että monituhatuotinen esihistoria on ollut olemassa ja että inhimillisen kulttuurin kehitykseen on vaikuttanut muukin kuin maailman luojan intentionaalinen suunnitelma. Arkeologian yhteiskunnallinen tehtävä on tarjota jokaiselle siitä kiinnostuneelle mahdollisuus ymmärtää itsensä ja nykykulttuurin ilmiöt osana pitkää ja moninaista muutosta.

Aineisto karttuu ja kasvottomalle ”tulevalle tutkimukselle” kasautuva taakka kasvaa. Suhteessa tarjolla oleviin tiedonlähteisiin tiedämme koko ajan vähemmän. Kuvakirjamaisten menneisyyskuvien karsiminen, oikaiseminen ja uusilla tavoilla värittäminen on mitä vaikein ja omituisin haaste. Omatkin faktatietomme esihistorian vuosituhansista ovat lastuja tietämättömyyden valtameren laineilla. Korkeakouluopinnoista huolimatta käsityksiimme menneisyyden materiaalisesta kulttuurista ja yhteisöelämästä on liimautunut eksotisoivia ja trivialisoivia attribuutteja. Tieteellisessä argumentaatioissa sitä täydennetään analogioilla, mutta kiperän yleisökysymyksen edessä ainoa keino täydentää menneisyystiedossa ammottavia aukkoja voi olla puoliuskottava arvailu.

Kaivausten, löytöjen ja rekonstruktioiden esittely suuren yleisön edessä ei ole helmien heittäilyä sioille. Harva nykysuomalainen on kiltti ja kritiikitön tiedeuutisten vastaanottaja. Tutkimustulosten on kestettävä kyseenalaistusta ja kääntelyä myös sellaisten käyttäjien käsissä, jotka eivät aseta kysymyksiään sovinnaisella tieteen kielellä ja jotka ovat herkeämättä valmiita syventämään kuulemaansa omilla terävillä lisätulkintoillaan. Vaatimaton ja kalpea esihistoria häviää kilpailussa, mutta hyökkäävän räikein värein maalailtu menneisyys toisaalta kääntyy omaksi irvikuvakseen.

Valveutunut nykykuulija odottaa saavansa tietää, mitä galluption, taideteosten ja tieteellisten innovaatioiden taustalla on. Tietämisen ja tiedon tuottamisen tuskallisuuden ei tarvitse olla ammattialaisuutemme. Humanistinen tieto kasvaa verbaalisena keskusteluna. Jos dialogit toimivat, tieteiden välinen yhteistyö voi yleistyä, moninaistua ja syvetä. Tieteellinen tieto kasvaa lähes näkymättömän ja kuulumattoman pienistä rakennosista. Arkeologinen aineisto kiehtoo ja herättää yleisön uteliaisuutta. Siksi juuri arkeologeilla on erinomaiset lähtökohdat välittää tiedemaailmaa vähän tunteville tietoa siitä, mitä tieto on.

Kun arkeologisia kohteita ja löytöjä esitellään yleisölle, on tavallista kertoakin jotain siitä, miten menneisyystieto syntyy. Lähdekritiikki, metodiset hankaluudet ja tulkinnanvaraisuus ovat pikemminkin ylpeyden aiheita kuin suurelta yleisöltä salattavia tieteen piilopaiseita. Suomalaisten kulttuurintuottajien ja tieteen tekijöiden tapana ei ole esiintyä ylivertaisina osaajina, joilla on hallussaan kauneuden ja viisauden avaimet. Ihmetteleminen on nykyaikaisempaa ja uskottavampaa kuin autoritäärinen faktojen jakaminen ex-katedra. Sytyttävä luento voi toki säilyä mielessä loppuiän, mutta ei sen valovoima perustu saarnaimiseen. Aineistoa esiin kaivavan arkeologin odotetaan esiintyvän yleisönsä kanssa tasa-arvoisena asiantuntijana. Kotiseutretkillä muinais-esineitä keräilevien ylioppilaiden ja lierihattuisten suurarkeologien aika on ohitse – ainakin toistaiseksi.

Aiheentuntemuksen ohella auktoriteetti riippuu myös esiintymistaidoista ja yleisivistyksestä. Keramiikkapala saa olla kuinka profiloitu, koristeltu ja karstainen tahansa, mutta analyysi- ja tutkimusideoiden sijasta kenttärkeologilta kysytään, mitä entisaikaan syötiin ja juotiin. Tyhmiä kysymyksiä ei ole, joten vastauksetkin on sommiteltava viisaasti. Liiallinen itsevarmuus ja aarteiden löytömentaliteetti on ammattieettisesti kyseenalaistettavaa, tarpeeton varovaisuus ja

torjuvuus taas yleisön näkökulmasta epätydyttävää.

Hyvää arkeologikäytöstä

Tutkimukseen kuuluu riski, että tuloksia ei synny. Riskitöntä ei ole sekään, että niitä syntyy, sillä silloin ne on uskallettava ojentaa muiden arvioitaviksi. Tieteellisen vuoropuhelun yksi tehtävä on kontrolloida itseään. Myrskyisiäkin tulkintavaihtoehtoja toivotaan, mutta toisaalta opinnäytetöissä ja referejulkaisuissa on tiivis asiallisuussäännöstö. Alan sisäinen kielenkäyttö pysyy konventionaalisena. Sovinnaisuussanastomme normittaa sitäkin, miten voimme käyttäytyä vieraiden läsnä ollessa. Silti menneisyyttä on helpompi verbalisoida värikkäästi, kun läsnä ei ole muita arkeologeja.

Tiedottaminen ei ole perinteisesti kuulunut akateemiseen arkeologiaan, vaikka yliopistolaitos on julkisrahoitteinen. On hämmästyttävää, miten leveä kunnioituksen vyöhyke yliopistoa suojaa, vaikka Suomessakin sadat tuhannet ihmiset tietävät omakohtaisesti, miten epäintelligenttiä kahvinryyrystämistä tutkimuslaitoksen arki on. Media ei oma-aloitteisesti lähesty tutkijoita vaan kenttärkeologeja. Onneksi internet on kaoottisuudestaan ja epäilyttävyydestään huolimatta kohtalaisen terveellinen tiedonlähde, jota aktiivisten tutkimusprojektien on syytä omalta osaltaan kartuttaa. Mielestäni tiedottamis- ja julkaisemisvelvoite on tutkimusapurahojen myöntäjiltä asiallinen vaatimus ja ainakin päätoimisille tutkimustyön tekijöille kohtuullinen vaiva.

Kaivausten tiedotustehtävä on ristiiriitainen. Maan uumeniin kaivautuminen on osoitettava merkitykselliseksi. Mudassa möyriminen voi näyttää koomiselta ja joskus on kiusallista selittää, että teemme aikuista ammattiosaamista vaativaa, vakavamielistä työtä. Toisaalta korostamalla nimenomaan maanalaisten aarteiden epäarremaisuutta uskomme vähentävämme ihmisten vääränlaista uteliaisuutta ja estävämme sitä, että

tietoa muinaisjäännöksistä pimitettäisiin. Kompromissina on mahdollista vetäytyä muinaismuistolain tukevan selän taakse. Suoritamme lain edellyttämiä pelastuskaivauksia, mikä edellyttää raskasta fyysistä työtä epämukavissa olosuhteissa. Mutta tarvitseeko kaivausmontun olla myös palkka-kuoppamme?

Vaikka muinaisjäännöksellä ei ole kaupahintaa, kulttuurikerroksella on hintansa ja hinnoitteluperusteet kysytään meiltä. Turun keskustassa ei kaiveta kenenkään henkilökohtaisia perintömaita, mutta arkeologiset kaivaukset tunkeutuvat kaupunkilaisten kotikortteleihin tai järkyttävät julkisen kaupunkitilan järjestystä. Normaali kohteliaisuussäännöt edellyttävät, että rakennuttajan edustajat ja kaupunkilaiset toivotetaan kaivaukselle tervetulleiksi ja esillä on tuore löytötarjotin. Olen vakuuttunut siitä, että hyöty on molemminpuolinen.

Monimuuttujayhteisö

Arkeologin motivaatio työhönsä voi syntyä tieteen edistämisen tavoitteesta, yhteiskunnan lakisääteisen pelisääntöjen puolustajan roolista tai yleissivistävän tiedon jakamisen halusta. Ideaalitulanteessa yhdistyvät lakia noudattava empiirisen aineiston keruu, tukevasti tieteellisellä jalustalla seisovat tulkinnat ja vastaanottajaa kunnioitettava tiedon välittäminen eteenpäin.

Humanistisen tiedon sisältö on sidoksissa tutkijan poliittisiin orientaatioihin. Tiedon aktiivisuus puolestaan kytkeytyy tietopotentialin haltijan yhteiskuntapoliittisiin näkemyksiin. Arvio siitä, milloin vaitonaisuudesta ja kuiskailusta on sopivaa siirtyä äänekkäämpään tiedottamiseen, riippuu arkeologin omasta suhteesta tietoon ja sen vastaanottajiin. Itse ajattelen, että menneisyudentutkimuksen mielekkyys toimivassa nyky-yhteiskunnassa syntyy vasta siitä, että tieto on saatavilla myös tieteentekijäpiirin ulkopuolella. Tieteellisesti perusteltu tulkinta on käyttäjille tiedon aihio, jolle he omalla

lukutavallaan antavat konteksteja.

Sananmukaisesti ”yleisön pyynnöstä” järjestettävät yleisökaivaukset näyttävät olevan vakiintumassa yhdeksi suomalaisen arkeologian toimintamalliksi. Arkeologian tuotteistaminen esihistoriaelämyksinä, keskiaikatapahtumina, televisiossa ja turistitavaroina on ollut tavallista jo pitkään, ja se luo työmahdollisuuksia niin arkeologeille kuin yritystoimintaakin. Mutta ei kaikkien tarvitse sitä jaksaa. Eräs kollegani ehdotti, että kaivaus pitäisi ympäröidä lankkuaidalla, jonka suojassa saisimme tehdä empiiristä tutkimustyötä yhtä rauhassa kuin esimerkiksi laboratoriotyöskentelyä vaativilla aloilla.

Alamme työnjako on mutkikas monimuuttujayhtälö. Ammattiprofiilin ääripäinä voivat olla esim. kenttärkeologi – nojatuoliteoreetikko, pedagogi – erakko, vasta-alkaja – emeritustutkija, empiristi – relativisti, hallintobyrokraatti – vapaa tutkija, elämäntapa-arkeologi – kellokorttityöläinen.

Suomalaisen arkeologian pikkupiireissä erilaisuutta on joskus lähes ylivoimaista sulattaa. Elämme melkoisessa keskinäisessä kontrollissa. Työnsaanti on ohuiden säikeiden varassa ja käytämme paljon energiaa siihen, että siedämme toistemme ajatuksenlentoa ja toimintatapoja. Kenttätutkimuslupien myöntämisehdot ovat ymmärrettävistä syistä tiukkoja – onhan käsissämme uusiutumaton kulttuuriresurssi. Harmillisempi osa ammattikulttuuriamme ovat mielipide-erot siitä, kenelle oikeus ja velvollisuus periaat-teessa yhteisen aineiston käsittelemiseen kulloinkin kuuluu. Paraatilyötöjen ja muidenkin primäriaineistojen esittelemistapoihin ja -oikeuksiin liittyy koreografioita, joissa kenttätöiden johtajan ja eräissä tapauksissa niiden valvojan rooli on merkittävä. Syitä siihen, että lupaavien aineistojen työstäminen jää pelkkään alkuinnostukseen, on totta kai paljon muitakin, eikä raha ei ole niistä vähäisin.

Hansakauppiaiden haamut ovat hereillä

Hyvässä näyttelyssä tekijöiden kädenjälki näkyy kätketysti. Arkeologinen näyttely on melkoinen lukutehtävä. Katsoja on itse liikkeellä, mutta lukee samalla vuoroin esineitä, tekstejä, kuvia ja multimediaa. Valaistus vaihtelee, vitriinit ovat eri korkeuksilla ja välillä on reagoitava ääniefekteihin. Osan huomiosta kaappaa keskustelu tai näyttelyluettelon selaaminen. Salissa liikkuu monenikäistä väkeä, ja väsymys kääntää ajatukset kahvilan suuntaan. Näyttelyä voi opiskella, sen voi katsoa vihdefilminä tai sitä voi lukea runona, jossa pariin sanaan on tiivistetty paljon. Tietopaketausta poistuva näyttelyvieras on kokenut elämyksen.

Elävimmät muistot jäävät näyttelystä, jossa on kekseliäitä näyttelytekniisiä ratkaisuja. Muistiin jää muutama jännittävä asia, jotka oli nostettu näkyville niin, että niiden ymmärtäminen vaati vaivaa, mutta vain kohtuullisesti. Got woldes –näyttelyssä halusimme näyttää konkreettisesti, millaiset ihmiset, laivat, tavarat, taidot, tekstit ja rahat liikkuvat lounaisessa Suomessa rautakauden lopulla ja keskiajalla. Tuttujen mielikuvien varaan oli helppo rakentaa. Hansakauppiaiden haamut astuivat korkeakulttuurin palvelukseen. Näyttelyn nimiesine on alaksalainen: sanat Got woldes on kaiverrettu nahkaiseen kirjakoteloon. Keskiaikaosuuteen kävijän johdatti hansakoggin pienoismalli, ja näyttelyn kierrettyään vieras ohitti poistuesaan saman koggivitriinin sen toiselta puolelta.

Miksi hansakoggi saa purjehtia näyttelyssä, mutta merirosvolaiva ei? Roolipeleissä meluinen torikauppa, dominikaanikonventilta kirkkoon vaeltavat veljet, kapakkatappelut ja Turun linnan vaatimaton hovi saavat äänet ja värit. Menneisyysilottelua pidetään usein ammattilaiselle sopimattomana tai tarpeettomana. Turun keskiaikamarkkinoilla kaupungin arkeologinen tutkimus ei ole millään tavalla esillä.

Toistamme asiallisesti, mutta melko tyhjästi, että Turkuun tuli keskiajalla Keski-Euroopasta ”kulttuurivaikutteita”. Kuitenkaan ei ollut olemassa yhtenäistä eurooppalaisuutta, johon täällä olisi integroiduttu. Tavaralasteissa oli esineistöä monilta paikkakunnilta, joilla paikallinen monikulttuurisuus ja sen kontrolli olivat monenkirjavia sekoituksia. Esimerkiksi pohjoisen saksalaisalueen, Böömin tai Novgorodin seudun kirkollinen elämä, musiikki- ja kuvataide ja kotien tapakulttuuri saattavat olla keskiaikaiseen löytöaineistoon paneutuneellekin arkeologille varsin tuntemattomia. Kulttuurihistoriallisten tekstien perusteellista tuntemusta vaaditaan tietenkin erityisesti silloin, kun käytettävissä on kirjallisiakin lähteitä. Mutta osa rautakaudestamme on Keski- ja Itä-Euroopan keskiaikaa. Esimerkiksi viikinkiaikaisen tuontiesineistön tutkimus ilman Venäjän kirjoitetun varhais historian tuntemusta on tavallaan absurdia.

Straussien ajan Wien ei ollut vain tanssiva palatsikaupunki, mutta uudenvuodenpäivänä se on joka vuosi yhtä tervetullut illuusio. Klassiset helmet soivat konserttisaleissa vuodesta ja vuosisadasta toiseen aina uusin tulkinnoin. Tutut menneisyysrekonstruktioita eivät välttämättä ole pitkäväteisiä ja kartettavia. Pikemminkin ne kannattaa nähdä jatkuvasti uudelleen analysoinnin arvoisina. Kivikauden kylän rekonstruktio on elämys, vaikka ateriaa ruukussa valmistava nainen ja turkisasussaan metsältä palaava mies ovat melko yllätyksettä roolihahmoja. Eikä kylä pysy samana: kivikauden perhe on äskettäin muuttanut pyöreästä kodasta nelikulmaiseen kotiin.

Hansaliitto syntyi arvolastien ja niiden omistajien suojaksi. Nykyperspektiivistä näemme verkostoitumisen ja liikenteen kasvun edistyksenä. Sellainen keskiaika ei ollut pimeä. Mutta keskiaikaa ja nykyaikaa yhdistää muikin kuin tavaramarkkinat, esimerkiksi epävarmuus. Hansakauppiaat tuskin olisivat antautuneet monikymmenjäsenisine miehistöineen kohtalon huomaan

myrskyisille aalloille, jos varmempia vaihtoehtoja olisi ollut. Itse valitsimme saasteettoman, rikoksettoman ja poliittisesti harmonisen Itämeren, mutta kehityksen tuulien puhaltaessa ainakin yksinäinen ihminen on neuvoton.

Ammattiosajana työskennellessään jokainen saa itse määritellä, onko menneisyyttä mahdollista nähdä, voidaanko sitä rekonstruoida, onko se meidän rakentamamme konstruktio vai ovatko kyseessä sittenkin lähinnä intelligentit kuvitelmat. Vaikka standardiarkeologian, terveesti vaihtoehtoisten tulkintojen ja huuhaan väliset rajat voivat olla diffuuseja, autoritäärisesti sanellut ”ainoat mahdolliset” menneisyys-tulkinnat ja niiden vastakohtana villit menneisyysvisiot ovat sittenkin marginaalisia.

Entä jos päätelisivme Turussa, että saksalaisten esineiden määrä jäi täällä keskiajalla vähäiseksi eikä kaupungin väki edes halunnut ostaa kalliita ja turhia tuontiesineitä. Entä jos saksalaisvieraita pelättiin ja halveksuttiin?

Ovatko epäkonventionaaliset tulkinnat vitriinikelpoisia? Sekä akateemisen tutkimuksen että kriittisen kulttuurikeskustelun ideaalina on sivistynyt epäily, riittävän raju ravistelu sekä tulkinnan tarjoajan valmius vuoropuheluun. Voiko yleisöltä vaatia hyväksytyjen hypoteesien erottamista häirikköhypoteeseista? Asiantuntijavastuuseemme kuuluu, ettemme tee menneisyyttä liian vaikeaksi. Hansakauppiaiden haamuilla on tehtävänsä.

Toimeen tulemisen asiantuntijat töihin!

Arkeologista aineistoa on periaatteessa kaikkialla paitsi siellä, mistä sen on eksplisiittisesti todettu puuttuvan. Kun arkeologian tehtäväksi nähdään myös viimeksi kuluneiden vuosisatojen, vuosikymmenten ja vuosien tutkimus, arkeologista aineistoa on lähes kaikkialla nykyisin asutuilla seuduilla. Ja itsehan kartutamme kulttuuri-

kerrosta päivittäin.

Arkeologian voimattomuus kahden vuosimiljoonan aikana kertyneen aineiston edessä on kvantitatiivista, ei laadullista. Materiaalisen kulttuurin tulkinnessa on lukematon määrä asioita, joita todella osaamme käsitellä, tulkita ja jopa ymmärtää. Arkeologian metodit ja teorit ovat kasvaneet erittäin laajaksi erilaisten vaihtoehtojen työkaluvarastoksi. Suurin osa vaihtoehtoista säilyy käyttökelpoisina tai ainakin sallittuina, vaikka muoti muuttuu ja keinovalikoima edelleen laajenee.

Löytöaineistoa tulkiten tiedämme paljon siitä, miten ihmiset ovat pysyneet hengissä ja sosiaalisesti hyvinvoivina erilaisissa olosuhteissa. Keskustelemme toimeentulon edellytyksistä ja strategioista, kommunikation tarkoituksista ja välineistä. Ymmärrämme menneisyyden yhteisöjä, vaikka he ovat toisenlaisia kuin me itse. Ne ovat loputtoman kiinnostavia, koska ne ovat erilaisia kuin omat kontekstimme. Emmekä silti ymmärtäisi kauan sitten eläneitä, elleivät he olisi oleellisesti samanlaisia kuin me. Räjähävän monikulttuurisessa nykymaailmassa kulttuurintutkijoilta pyydetään usein välineitä erilaisuuden ymmärtämiseen. Arkeologiallakin niitä on, mutta osaammeko ojentaa niitä muille?

Olemme mykän materian asiantuntijoita. Alaston kaksijalkainen on aina tarvinnut apuvälineitä selvitäkseen luonnonympäristössä, jonka osa hän itse on. Toisaalta esineistö ja rakennetut ympäristöt ovat symbolijärjestelmiä. Merkittävä osa ei-verbaalisten kielten merkkijärjestelmistä on vielä avaamatta. Samanaikaisesti olemme itse mukana tuottamassa ja ylläpitämässä merkkijärjestelmiä. Ylitsepursuavan materiaalisessa jälkiteollisessa maailmassa esineviestinnän ammattilaisille on kysyntää. Arkeologi osaa kääntää artefaktien kieltä, kulttuurimaisen kieltä ja ornamenttiikan kieltä tekstiksi. Osaammeko sitä myös nykyaikaisissa konteksteissa ja voisiko palvelua tarjota muillekin?

Muinaisjäännösten ja kaivausaineistojen

tulkinta edellyttää mitä moninaisinta keskustelua tiedon ja tavaran siirtämisestä, yhteistyöstä ja konflikteista, voimatasapainosta, rituaaleista, pariutumista ja pintavilkaisulla epärationaalisesta sosiaalisesta yhdessäolosta. Samaan aikaan joka-päiväinen arkiympäristömme kipuu rauhanomaisen, oikeudenmukaisen ja rakentavan kommunikaation hankaluuksien vuoksi. Pitkä aikaperspektiivi voi olla keino asettaa ajankohtaisia kriisejä uusiin konteksteihin, mutta osallistuvatko arkeologit näihin keskusteluihin?

Kulttuurinsuojeluoperaation ekologinen jalanjälki

Työmme näkyvin osa, kaivaminen, on suuren yleisön näkökulmasta tutkimusta. Arkeologit kaivavat tietoa menneisyydestä päivänvaloon - konkreettisesti vaikka harmaan kiven alta. Itse tiedämme, että kyse on destruktiivisesta suojelusta: entisaikojen materiaalisen kulttuurin tuhoamisesta ja kulttuuriperinnön pelastamisesta arkistomuotoon. Kaivaukset rahoitetaan lähinnä suojeluvaroin, kun taas materiaalin tieteelliseen tutkimukseen virtaavat rahapuroset ovat toivottavasti vasta varsinaisen kevään puhkeamisen esimerkkejä.

Itsellemme muinaijäännösten ainutlaatuisuus saattaa olla riittävä peruste niiden arvon mittaamattomuudelle. Kuitenkin olemme valmiit käyttämään niiden tutkimiseen uusiutumattomia luonnonvaroja huomattavasti enemmän kuin olisi välttämätöntä. Onko maanäytteiden säilöminen muovipusseihin, tunnistamattomien rautafragmenttien konservointi PEG:llä tai epämääräisten rakenteiden valokuvaaminen varmuuden vuoksi sekä mustavalko- että diafilmille kestävää kehitystä?

Muinaismuistolaki ja sitä valvova viranomaisorganisaatio ovat olemassa, jottei sivistynyt nykyihminen tuhoaisi menneestä sivistyksestä säilyneitä fragmentteja jäljetömiin. Kulttuuriperintö on korvaamattoman

arvokasta, rahallisten arvojen ulkopuolella ja yhteistä. Silti niin virastoarkeologiassa kuin akateemisissakin arkeologiympyröissä valtaosa energiasta tarvitaan rahallisten resurssien hankintaan ja hallintaan. Tässä ristiriitaisessa tilanteessa suomalaisen arkeologian on jatkuvasti määritettävä paikkaansa maamme kulttuurielämässä ja kansainvälisesti.

Kotimaisissa laatu elokuvissa näytetään tuttua arkea vaihtoehtoisista kuvakulmista. Katsomme valkokankaalta helppoa tarinaa, mutta luemme paljon enemmän kuin näemme. Juonen käänteet problematisoivat yhteiskunnallisia epäkohtia ja perusinhimillisiä tunnelmia. Mielestäni arkeologit aliarvioivat yleisöä, jos lakonisesti toteamme ihmisten vain haluavan nähdä kauniita esineitä ja oletamme heidän haluavan ainoastaan tietää, miten vanhoja ne ovat. Menneisyystieto voi välittää kulttuurituotannosta kiinnostuneille kuluttajille metaforisia, syviä viestejä vastaavalla tavalla kuin luova taide.

Haluammeko olla aineellisen kulttuurin historian tulkitsijoita ja kertojia? Osaamisemme ulottuu konkreettisista hengissäpysymisstrategioista abstrakteihin kysymyksiin. Menneisyys ja nykyaika rinnastuvat. Miten materiaaliset viestit liikkuvat nykyaikana? Mitä on prestiisi? Miten yksityinen tai oma erotetaan toiselle kuuluvasta, yhteisestä tai julkisesta? Miten valta jäsentää kaupunkitilaa? Arkeologisessa esineistössä on loputtomasti detaljeja, jotka avaavat menneisyyden yhteisöjen hierarkkisuuutta, sukupuolittuneisuutta, kansainvälisyyttä, tuloeroja, ideologista perustaa tai paikallisia erityispiirteitä. Ne ovat symboleja, joita avaamalla näytelmä syvenee katsojan taustatiedoista, taidoista ja motiiveista riippuen.

Tutkimme todella yhteiskuntarakennetta, sosiaalisia suhteita, valtapoliittikkaa, tavaravaihtoverkostoja, uskontoa tai identiteettiä? Myöntävän vastauksen looginen jatko on, että arkeologeilla on annettavaa nykyaikaisiin yhteiskunnallisiin, sosiaalisiin, poliittisiin, taloudellisiin, kulttuurisiin ja

psykologisiin tarpeisiin. Matka kulttuuri-kerroksesta nykykulttuurin eri kerrokseen on ylämäki, muttei ylivoimaisen jyrkkä.

Painamattomia lähteitä

- Kirjavainen, H. Kudo sarkaa, osta verkaa... Menetelmällinen näkökulma Åbo Akademin tontin keskiaikaisiin tekstiili- löytöihin. Pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia. 2004.
- Kylänen, I. Riista- ja seuralaiseläinten luulöydöt Turun ympäristössä keskiajalta uudelle ajalle. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, biologian laitos, ekologian osasto. 2001.
- Peltonen, N. Karjaeläinten hyödyntäminen kaupunkikulttuurissa - esimerkkiaineistona Åbo Akademin tontin luulöydöt. Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia. 2002.
- Salmi, T. Åbo Akademin tontin kulttuuri-kerrosten alkuainepitoisuudet ja erityisesti ihmistoiminnan vaikutus raskasmetallikuormitukseen 700 vuoden aikana. Pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto, maaperägeologia. 2000.
- Sipiläinen, K. Turun arkeologiset leulöydöt. Pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia. 2002.
- Tourunen, A. Karjanhoito keskiajan Turussa. Arkeo-osteologinen analyysi Åbo Akademin tontin eläinluuaineistosta. Pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia. 2002.

Kirjallisuutta

- Aarnikotka. Keskiäikää keskellä Turkua (2004). *Turun maakuntamuseo. Julkaisuja 5.*
- Elämää hansa-ajan Turussa. Turun linna 18.06.2004 – 27.02.2005. *Turun maakuntamuseo. Näyttelyesite 34.*
- Harjula, J. 2004. Leluja vai aseita? Linkoja Åbo Akademin tontin keskiaikaisista kerroksista. *ABOA. Turun maakuntamuseon*

- vuosikirja 66-67, ss. 101- 116.
- Harjula, J. 2005. Sheats, scabbards and grip coverings. The use of leather for portable personal objects in the 14th – 16th century Turku. *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* X.
- Hiekkänen, M. 2002. Die Gründung der Stadt Turku. *Civitas et Castrum ad Mare Balticum*. Riga.
- Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historian. Ed. L. Seppänen. *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* IX.
- Medieval Europe Basel 2002. *Centre, Region, Periphery. 3rd International Conference of Medieval and Later Archaeology*. Vol. 1 and 2. Hertingen.
- Rituals and relations: studies on the society and material culture of the Baltic Finns*, 2005. Ed. Sari Mäntylä. Suomalaisen tiedeakateman toimituksia. Humaniora 336.
- Seppänen, L. 2001. Pelaamisen merkit keskeltä keskiaikaista Turkua. *ABOA, Turun maakuntamuseon vuosikirja 1997-1998*.
- Seppänen, L. 2002. Todisteita Turun tuomio-kirkon keskiaikaisista lasimaalauksista? *ABOA, Turun maakuntamuseon vuosikirja 2001*.
- SKAS-lehti* 4/1999. Åbo Akademin tontin tutkimukset. Seminaari Hämeenlinnassa 19.11.1999.
- Turun Mätäjärvi – Mätäjärvi I Åbo (1989). *Turun maakuntamuseo. Raportteja* 10. Toim. J. Kostet & A. Pihlman.